

Piotr Goniszewski

WSTĘP

Czy Nauczyciel Sprawiedliwości, znany dzięki odkryciom manuskryptów znad Morza Martwego¹ i arcykapłan Alkimos, o którym mówią Księgi Machabejskie, Józef Flawiusz oraz tradycja talmudyczna, to ta sama osoba? Od czasu odkrycia zwojów w 1947 r. formułowano różne hipotezy dotyczące identyfikacji osoby Nauczyciela. Przypuszczano, że może nim być m.in. Oniasz III, Jose ben Joezer czy Juda ben Jedediah. Nie zabrakło także pseudonaukowych propozycji mówiących, że Nauczycielem Sprawiedliwości był Jan Chrzciciel, Jezus z Nazaretu czy Jakub Sprawiedliwy.

1. OBRAZ NAUCZYCIELA SPRAWIEDLIWOŚCI W LITERATURZE QUMRAŃSKIEJ

Dokument Damasceński (CD), którego problem genezy i źródeł należy pominąć², mówi o osobie Nauczyciela Sprawiedliwości przede wszystkim w pierwszej (historyczno-parenetycznej³) części zwanej „Napomnieniami”

---

¹ O identyfikacji dokumentów qumrańskich z esseńczykami znanymi z pism m.in. Filona czy Józefa Flawiusza można przeczytać w każdej książce wprowadzającej w tematykę zwojów znad Morza Martwego. Z nowszych pozycji na polskim rynku zob. J. VanderKam, *Manuskrypty znad Morza Martwego*, przeł. R. Gromacka, Warszawa 1996; P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, Kraków 2000.

² J. Murphy-O'Connor, *An Essene Missionary Dokument? CD II, 14-VI, 1*, „Revue Biblique” 77 (1970), s. 201-232; *A Literal Analysis of Damascus Document (VI 2, -VIII, 3)*, „Revue Biblique” 78 (1971), s. 200-216; *A Literal Analysis of Damascus Document (XIX, 33-XX, 3)*, „Revue Biblique” 79 (1972), s. 544-564; P. Davies, *The Damascus Covenant. An Interpretation of the 'Damascus Document'*, Sheffield 1983.

³ Oczywiście fakty historyczne w wielu miejscach zostały poddane mniej lub bardziej interpretacji teologicznej wspólnoty.

(CD 1-8; 19-20)⁴. Już w pierwszej kolumnie pojawia się bardzo ważna informacja, z której wynika, że Nauczyciel Sprawiedliwości był reorganizatorem wcześniejszej grupy bądź grup, które przez około 20 lat pozostawały, jak mówi tekst, „ślepe” (CD 1,9-11). Od wersetu 14 pojawia się opis odrzucenia i prześladowania Nauczyciela Sprawiedliwości przez postać ukrytą pod pseudonimem Mąż Kłamstwa (por. 1QpHab 2,1; 5,11). W opisie przeciwników pojawia się bardzo charakterystyczny zwrot „szukali pochlebstw”, który w peszerze do księgi Nahuma (4QpNah) oznacza także ugrupowanie określane mianem Efraim (por. 4QpPs37 2,18), a za którym kryli się faryzeusze⁵. Wyrazem refleksji teologicznej nad osobą Nauczyciela Sprawiedliwości w wspólnocie esseńskiej są te fragmenty CD, które mówią m.in. o powtórny przyjsciu w czasach ostatecznych Nauczyciela (CD 6,10-11)⁶. Tekst, który jest peszerem do Am 5,26-27 (CD 7,18-20) odnosi tytuł „gwiazda” do Nauczyciela Sprawiedliwości (por. CD 6,7). Tytuł ten w tradycji talmudycznej i chrześcijańskiej odnoszono do mesjasza (por. Lb 24,17).

Księga Hymnów (1QH)⁷ stanowi cenne źródło do poznania psychologicznego obrazu osoby Nauczyciela Sprawiedliwości. Samemu Nauczycielowi przypisuje się autorstwo kilku psalmów zawartych w zwoju 1QH. Przemawiają za tym samookreślenia jak m.in. „ojciec” (1QH 7,20-22), „sztandar dla wybranych” (1QH 2,13), których na pewno nie można odnieść do pospolitego członka wspólnoty.

W hymnie z kolumny 2 ,1-19 autor, którym jest najprawdopodobniej Nauczyciel, określa się terminami „sztandar dla wybranych sprawiedliwości” (por. Iz 11,10), „tłumacz biegly w przedziwnych tajemnicach” (1QH 2,13-14).

---

⁴ Przekład i numeracja dokumentów: P. Muchowski, *Rękopisy znad Morza Martwego. Qumran Wadi Murabba`at Masada*, Kraków 1996.

W czasie, kiedy rodziła się wspólnota esseńska, faryzeusze jeszcze nie wyłonili się z większego ruchu, jakim był prawdopodobnie ruch chasydzki. Jednak teksty te wskazują, że orientacja o poglądach faryzejskich była wrogo usposobiona do ruchu Nauczyciela Sprawiedliwości od samego początku jego działalności. O złożoności problemu chasydów jako protoplastów esseńczyków i faryzeuszów zob. S. Mędała, *Aktualny stan badań problematyki qumrańskiej*, w: W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Warszawa 1997, s. 50-55.

⁶ Chociaż możliwe jest, że w aspekcie oczekiwań eschatologicznych mianem Nauczyciel Sprawiedliwości określano mesjasza Aarona, czyli mesjasza-kapłana. Nauczyciel Sprawiedliwości był wg tradycji talmudycznej tytułem arcykapłana.

⁷ Tłumaczenie i numeracja utworów z Księgi Hymnów wg: W. Tyloch, *Rękopisy z Qumran nad Morzem Martwym*, Warszawa 1997,

Także w wielu innych hymnach i dokumentach Nauczyciel i wspólnota, przypisują jego osobie charyzmat właściwej interpretacji Objawienia i zgłębiania tajemnic Bożych (por. 1QH 4,10; 4,18; 5,9; 5,12; 1QpHab 2,8-9). Co więcej, stosunek do Nauczyciela jest pewnym kryterium i próbą odróżniania sprawiedliwych od grzesznych (1QH 2,8-11). W hymnie pojawiają się też odwołania do oszczerstw, ataków i prześladowań Nauczyciela.

Hymn 2, 31-39 opisuje prześladowanie i chęć eliminacji autora przez ludzi określonych mianem „rzecznicy kłamstwa”, „szukający zwodniczych pochlebstw”. Podobne określenie pojawiło się już w CD 1,14nn (por. 4Qp-Nah) i może określać grupę o orientacji faryzejskiej. Niektórzy widzą w tych określeniach (por. 1QH 2,35) wyższe klasy społeczeństwa żydowskiego. Autor podkreśla, że mimo wszystko dzięki łasce Boga sprawował dalej swoją służbę (1QH 2,36)⁸.

W hymnie 4,5-5,5 ponownie pojawia się opis prześladowania Nauczyciela, który zakończył się jego wygnaniem (1QH 4,8-9). Temat ten obecny jest w następnym hymnie (1QH 5,8). W utworze pojawiają się oskarżenia skierowane w stronę tych, którzy zaprzeczyli misji i objawieniu Nauczyciela (1QH 4,17-18). Wg autora hymnu przeciwnicy mówili „błuznierczymi wargami i niezrozumiałym językiem”, zwodząc pospolity lud przeciw osobie Nauczyciela. Czy chodzi tu o język aramejski, czy o inny dialekt hebrajskiego, czy jest to jedynie metafora?⁹

Z lektury hymnu 5,20-6,36 wynika, że autora pojmano i uwięziono. W utworze tym opisuje swoje cierpienie zarówno duchowe jak i fizyczne. W dwóch miejscach zwoju 1QH pojawia się informacja, która sugeruje, że na Nauczycielu ciążył jakiś grzech z przeszłości (1QH 4,34; 6,4). Brakuje jednak jakichkolwiek innych uwag dotyczących tego wydarzenia.

W pozostałych tekstach przypisywanych Nauczycielowi jawi się on jako charyzmatyczny przywódca, z woli Boga, pomimo prześladowań, tworzy wspólnotę Nowego Przymierza (por. 1QH 7,20-22; 8,4-40).

Nauczyciel Sprawiedliwości wg peszerów 1QpHab i 4QpPs37 był kapłanem. Prawdopodobnie był on arcykapłanem¹⁰ (zob. 1QpHab 2,8-9; 4QpPs37 2,18-19). Peszer do księgi proroka Habakuka (1QpHab 7,17; 8,1-3) wyjaśniając werset Hab 2,4, mówiący, że „sprawiedliwy będzie, żyć przez swoją wiarę”, stwierdza, że kryterium zbawienia jest wiara i stosunek do

⁸ Prawdopodobnie chodzi tutaj o funkcję kapłana lub arcykapłana Świątyni jerozolimskiej (por. 1QpHab 2,8-9; 4QpPs37 2,18-19).

⁹ S. Mędała, *Alkimos Nauczycielem Sprawiedliwości?*, „Filomata” 429/430 (1995), s. 81.

¹⁰ Tytuł Nauczyciel Sprawiedliwości jako tytuł arcykapłana patrz przyp. 6.

Nauczyciela Sprawiedliwości (por. 1QH 2,8-11). W tekście 1QpHab pojawiają się także dwie postacie ukryte pod kryptonimami „Maż Kłamstwa” (1QpHab 2,2-3; 5,10-12) i „Bezbożny Kapłan” (1QpHab 8,8-10; 9,9-10; 11,4-6; 12,2; 12,8)¹¹. Są one głównymi prześladowcami Nauczyciela i jego wspólnoty. Wg 1QpHab 8,8-10 początkowo ugrupowanie Nauczyciela wiązało nadzieje z postacią nowego władcy, który potem jednak „napełnił pychą swoje serce” i został nazwany „Bezbożnym Kapłanem”.

2. ALKIMOS A NAUCZYCIEL SPRAWIEDLIWOŚCI

2.1. Alkimos w „Pierwszej Księdze Machabejskiej”

Postać Alkimosy pojawia się po raz pierwszy w 1 Mch w kontekście przejścia władzy nad państwem Seleucydów przez Demetriusza I Sotera. Według 1 Mch Alkimos udał się do Demetriusza w celu uzyskania tytułu arcykapłana i określany jest jako przywódca ludzi „wiarołomnych i bezbożnych” (1Mch 7,5). Jak wynika z *Darwnych dziejów Izraela* Józefa Flawiusza, godność arcykapłańską przyznał Alkimosowi nie Demetriusz, a Antioch V. Tak więc ten pierwszy zatwierdził ją ponownie¹².

Wydaje się, że list Demetriusza (1Mch 10,22-45), a dokładniej dwa listy¹³, nie były tak naprawdę adresowane do Jonatana. Cały kontekst wydarzeń związanych z walką pomiędzy Aleksandrem Balasem a Demetriuszem, w celu uzyskania poparcia Jonatana (1 Mch 10,1-21) wskazuje, że list ten powstawał w innych okolicznościach i do kogo innego był adresowany. Perykopa mówiąca o odrzuceniu przez Jonatana i lud tego listu jest najprawdopodobniej fikcją literacką (1 Mch 10,46-47), a umieszczenie tego dokumentu w tym miejscu księgi miało podnieść prestiż osoby Jonatana. Jak wynika z 1 Mch 10,1-21 Jonatan wykorzystał najpierw przywileje dane mu przez

---

¹¹ Na ogół identyfikuje się „Męża Kłamstwa” z „Bezbożnym Kapłanem” H. Stegemann odróżnia te osoby. Istnieją również interpretacje, że „Bezbożny Kapłan” to postać kolektywna i oznacza arcykapłanów hasmoncjjskich (A.S. van der Woude). Wydaje się, że Męża Kłamstwa można utożsamić z Judą Machabeuszem, a jak się powszechnie przyjmuje Niegodziwego Kapłana z Jonatanem.

¹² Antiq. 20,235.

¹³ J. Murphy O'Connor, *Demetrius I and the Teacher of Righteousness*, “Revue Biblique” 83 (1976), s. 400-420. Autor ten wykazał, że mamy w tej perykopie do czynienia z pisemną obietnicą i właściwym dekretem.

Demetriusza w sprawie zbrojenia i uwolnienie zakładników z Akry (1 Mch 10,3-6), by potem poprzeć w zamian za tytuł arcykapłana Aleksandra Balasa (1 Mch 10,18-20)¹⁴. Dekret, który zawiera 1 Mch 10,22-45 został prawdopodobnie przyznany Alkimosowi, gdy ten udał się do Demetriusza w celu zatwierdzenia godności arcykapłana (1 Mch 7,5). Można wnioskować, że Alkimos wiązał wielkie nadzieje z rządami Demetriusza, a ten jak wynika z treści dokumentu liczył, że pokojowe załatwienie spraw w Judei i Świątyni, uspokoi gorące nastroje związane z powstaniem machabejskim.

Do najważniejszych przywilejów, jakie przyznaje dokument należy nadanie specjalnego statusu Jerozolimie, autonomii Świątyni, władzy arcykapłanowi, dołączenie trzech nowych okręgów z rejonu Samarii pod władzę arcykapłan (1Mch 10,30.31.39.43).

Jak się wydaje dekret był powodem zwołania przez Alkimosa zgromadzenia w celu dyskusji nad owymi koncesjami (1 Mch 7,12-18).

2.2. Alkimos a list „Niektóre z nakazów Tory” (4QMMT)

List halachiczny 4QMMT¹⁵ prawdopodobnie powstał także w związku z przywilejami wydanymi przez Demetriusza. Istnieją duże rozbieżności wśród naukowców co do autora i adresatów. Prawdopodobnie autorem listu jest Nauczyciel Sprawiedliwości lub ktoś z jego zwolenników a adresatem arcykapłan Świątyni w Jerozolimie¹⁶. Jak twierdzi prof. S. Mędała list 4QMMT, napisała grupa o poglądach faryzejskich a adresatem był arcykapłan identyfikowany z Nauczycielem Sprawiedliwości¹⁷. Bardzo prawdopodobne jest, że halach zawarte w tym liście, mają charakter prowokacyjny. Zakaz składania ofiar przez pogan (B 3-5; B 8-9) uderzał w dekret Demetriusza, który przyłączył do okręgu judejskiego i poddał władzy arcykapłana tereny samarytańskie. Negował także składanie ofiar przez króla Demetriusza. Wprowadzenie

---

¹⁴ Sprawowanie funkcji arcykapłana, wodza i władcy było powodem ostrej krytyki Jonatana przez eseneńczyków. Jak wynika z 1QpHab eseneńczycy wiązali początkowo wielkie nadzieje z Jonatanem, ale od czasu przyjęcia funkcji arcykapłaniańskiej w ich oczach zostaje określony „Bezbożnym Kapłanem” (por. 1QpHab 8,8-10).

¹⁵ Obecnie udało się zrekonstruować 2/3 tekstu tego dokumentu. Najważniejsza część, czyli prolog prawdopodobnie zawierający autora i adresatów nie zachował się do naszych czasów. Posiadamy część zawierającą kalendarz (A), halachę (B) i epilog (C).

¹⁶ Wg niektórych tym arcykapłanem była osoba sprawująca urząd po śmierci Alkimosa a przed objęciem go przez Jonatana.

¹⁷ Por. S. Mędała, *Próby ustalenia charakteru i okoliczności powstania dokumentu gumrańskiego o wypełnianiu Tory (4QMMT)*, w: *Studia Orientalia Thaddaeo Lewicki Oblata*, Kraków 1994, s. 141-162.

tych propozycji spowodowałoby konflikt arcykapłana z ludnością nowych okręgów jak i z władzami. Także inne przepisy dotyczące czystości rytualnej są bardzo rygorystyczne i w efekcie mogły doprowadzić do konfliktów na linii Świątynia a lud. Praktyka takich „prowokacji” znana jest także z tradycji Talmudu. Dekret Jose ben Jozera dotyczący „ziemi narodów” i inne rygorystyczne przepisy faryzeuszów (por. Sabb 14b-15a), były przez nich wprowadzane w życie, kiedy nie mieli oni władzy nad Świątynią. Wiele dokumentów stricte qumrańskich zarzuca faryzeuszom kłamstwo, zwodzenie ludu itp. (por. 4QpNah 3,8-9). Taką sytuację manipulacji mielibyśmy w przypadku 4QMMT.

Zgromadzenie zwołane przez Alkimosa (1Mch 7,5-25) miało więc na celu wyjaśnienie tych wszystkich wątpliwości. Jego przebieg okazał się jednak dramatyczny. Prawdopodobne jest, że asydejczyków, którzy sympatyzowali z Machabeuszami należy uznać za grupę o charakterze faryzejskim, która napisała list 4QMMT (por. 1Mch 2,42). Zostali oni zabici na rozkaz Alkimosa (1Mch 7,16) bądź Bakchidesa (Antiq 12,10,4). Czy było to ukrzyżowanie? Tradycja talmudyczna informuje, że karę śmierci przez ukrzyżowanie wprowadził właśnie Alkimos. Echem tego wydarzenia może być też dokument 4Q541, mówiący o ukrzyżowaniu.

W wyniku tych wydarzeń Alkimos i jego zwolennicy zostają prześladowani przez Judę Machabeusza (1Mch 7,23-24). Porównując te informacje z danymi z 1QpHab, można Judę Machabeusza utożsamiać z Mężem Kłamstwa, który bardzo ostro występował przeciwko Nauczycielowi Sprawiedliwości i jego zwolennikom (por. 1QpHab 2,2-3; 5,10-12). Alkimos, jak wynika z tekstów starał się pojednać ze sobą lud (Antiq 12,398,3) i dalej, mimo ataków, sprawował funkcję arcykapłana. W hymnach Nauczyciel Sprawiedliwości czyni także aluzje do grzechu ze swojej przeszłości, którym mogło być owo zabójstwo asydejczyków (1QH 4,34; 6,4). Podkreśla także, że mimo prześladowania pozostał na swojej służbie (1QH 2,36). Prześladowanie doprowadziło w efekcie do tego, że Alkimos musiał uciec na wygnanie i szukać ratunku u Demetriusza (1Mch 7,25). Także teksty z 1QH mówią, że Nauczyciel Sprawiedliwości w wyniku prześladowania został zmuszony znaleźć się w obcym kraju (1QH 4,8-9; 5-8).

Perykopa o śmierci Alkimosa (1Mch 9,54-57) jak sugeruje prof. Mędała jest jedynie zabiegiem literackim¹⁸. Wg 1Mch przyczyną śmierci miała być próba zniszczenia muru w Świątyni, oddzielającego dziedziniec pogan od

¹⁸ P. Muchowski, *Komentarze do rękopisów znad Morza Martwego*, Warszawa 2000, s. 122.

terenu Świątyni. Alkimos niszczył „to, co budowali prorocy” (1Mch 9,54). Czy chodzi tu jednak o niszczenie? Możliwa wydaje się taka wersja, że Alkimos rozpoczął nie niszczenie, ale przebudowę Świątyni wg koncepcji ze Zwoju Świątynnego czy też jego źródła. Doprowadziło to w efekcie do apogeum konfliktu. Argument, że Alkimos niszczył „to, co budowali prorocy” (1Mch 9,54) negowałby objawiony przez samego Boga, zdaniem Alkimos-Nauczyciela Sprawiedliwości, wzór Świątyni z 11QT. W wyniku tej sytuacji Nauczyciel Sprawiedliwości i jego zwolennicy ostatecznie usunęli się na pustynię (zob. 1QS 8,1-16a; 9,3-10a)¹⁹.

Wnioski.

Próba identyfikacji Alkimososa z Nauczycielem Sprawiedliwości pozostaje czysto hipotetyczna. Świadomość wielu kwestii nierozstrzygniętych stoi oczywiście na przeszkodzie w rozwiązaniu tego problemu, jednak nie przekreśla poszukiwania odpowiedzi na pytanie, kim był Nauczyciel Sprawiedliwości.

ŚLADY MITOLOGII SUMERYJSKIEJ W BIBLIJ HEBRAJSKIEJ

Piotr Briks

Rozszyfrowanie pisma klinowego okazało się odkryciem przełomowym dla badań biblijnych. Wcześniej nie przypuszczano nawet jak wiele dla właściwego poznania przekazu Starego Testamentu może wnieść poznanie jego literackiego kontekstu. Przez długie wieki nikt nie interesował się glinianymi tabliczkami pokrytymi zupełnie niezrozumiałymi znakami. Początkowo niektórzy przypuszczali nawet, że to nie pismo, ale wynik jakiegoś naturalnego działania przyrody. Uważnie zaczęto przyglądać im się dopiero na przełomie XVIII i XIX wieku. W 1802 roku uczyniony został pierwszy krok do zrozumienia nagromadzonych tysięcy tajemniczych inskrypcji. Georg Grotefend na podstawie badań nad inskrypcjami z Perse-

¹⁹ Był to prawdopodobnie najstarszy fragment Reguły Zrzeszenia (1QS) zwany Manifestem, inspirowany, bądź napisany przez samego Nauczyciela. Zob. J. Murphy-O'Connor, *La genese litteraire de la Regele de la Communauté*, „Revue Biblique” 76 (1969), s. 528-549.